

HÜLYA KUDRET*

QARAPAPAQ ETNİK QRUPUNUN MUSİQİ İFADƏ ÜSULLARI VƏ FORMALARI

Bu məqalədə Qarapapaqlar kimi tanınan etnik qrupun, xüsusən də Qars bölgəsində Azərbaycan əsilli xalq ozanlarının musiqi əsərlərinin musiqi ifadə üsulları və ifa formaları araşdırılır. Tədqiqat üsulları arasında qarapapaq xalq ozanları ilə fərdi müsahibələr və onların ifalarının lentə alınması kimi keyfiyyət araşdırma üsulları önə çıxarılmışdır.

Bu müsahibələr və yazılarda xalq ozanlarının musiqi xüsusiyyətləri, repertuarları, ifa üsulları və musiqiyə baxışları haqqında ətraflı məlumat verilmişdir. Bundan əlavə, Qars bölgəsindəki ifaların qeydə alınması və nota köçürülməsi də tədqiqat baxımından mühüm məlumat mənbəyidir.

Türkiyənin müxtəlif bölgələrində geniş şəkildə tətbiq olunan “uzunhava” və “qırık hava” kimi ənənəvi musiqi formaları bu araşdırmanın əsas diqqət mərkəzindədir. Qarapapaq ənənəsində bu musiqi növlərinin yerini və formalaşmasını anlamaq məqsədilə təhlillər aparılmışdır.

Əldə edilmiş məlumatlar qarapapaq xalq ozanlarının yaradıcılığının ətraflı təhlili üçün istifadə edilmişdir. Bu təhlillərdə əsərlərin melodiya, ritm, mətn quruluşu kimi musiqi elementləri ətraflı nəzərdən keçirilir. Bununla da, qarapapaq musiqisinin əsas xüsusiyyətləri və bu musiqinin türk xalq musiqisi ənənəsindəki yeri daha dolğun vurğulanmışdır.

Bu tədqiqat qarapapaq xalq şairlərinin musiqi ifadə vasitələrini və ifaçılıq formalarını anlamaq baxımından geniş yanaşma ortaya qoyur. Bu tədqiqat mədəni və musiqi müxtəlifliyini zənginləşdirmək məqsədi ilə qarapapaq musiqisinin öyrənilməsinə və dərk edilməsinə mühüm töhfə verir.

Açar sözlər: qarapapaqlar, aşıqlar, uzun hava, qırık hava, köç

Giriş

Hazırda köçəri həyat tərzini keçirən və qoyunçuluqla məşğul olan qarapapaqların bəziləri hələ də “Tərəkəmə” adlanmaqdadır. “Terekeme” termini ərəb mənşəli “Terakime”nin məşhur tələffüzüdür. “Türkmən” termini “türk” və “iman” sözlərindən əmələ gəlib, müsəlman türkləri mənasına gəlir. Tərəkəmələr mədəniyyət baxımından Azərbaycan türklərinə çox yaxındırlar, eyni dil və ləhcədən istifadə edirlər. [2, s. 55-81].

Əsas təhlil

Tədqiqatçı Muhammet Kəmaloğlu qeyd edirdi ki, qarapapaq kimi tanınan tərəkəmələr Tiflis, Naxçıvan, Qarabağ, Loru, Ağrıqalaq, Gəncə və Şirvan kimi bölgələrdə yaşayan etnik qrupdur. 1828-ci ildə Türkmənçay müqaviləsi imzalandıqdan sonra onların bir hissəsi Qarsa, digər hissəsi isə Cənubi Azərbaycanın Sulduz bölgəsinə köçmüşdür. [2, s. 55-81].

Bu köç, şübhəsiz ki, onların köçdükləri yerə təsir etməklə yanaşı, həm də köçdükləri yerdən qaynaqlanan təsirlərə məruz qalmışlar. Təbii ki, bu tək cə sosioloji hadisə deyil. Bu həm də musiqinin təsiri nəticəsində baş verir. Musiqi təsirinə gəlincə, aşıqların müraciət etdiyi mövzular, ifa etdiyi alətlər, istifadə etdikləri dil tamamilə dəyişə və ya sintezə səbəb ola bilər.

Qars bölgəsində əsərlərin ifa üsullarına nəzər saldıqda, ənənəvi geyimlə yanaşı söz, ahəng və ritmin ön plana çıxdığını görmək olar. Mahnı sözlərində adətən ənənəvi mövzulara diqqət yetirilir. Sevgi, həsrət, təbiət, sevdə mövzuları tez-tez işıqlandırılır. Bölgənin coğrafi xüsusiyyətləri və həyat tərzini xüsusilə tez-tez əks olunur. Qarsda mahnıların sözləri dövrə görə dəyişir. Məsələn, Aşiq Şenliklə bağlı əsərlərə nəzər salsaq görərik ki, o dövrün mövzuları öz əksini tapıb. Müasir Azərbaycan aşıqlarını nəzərdən keçirdikdə onların cari hadisələri bir mövzu kimi əhatə etdiyini müşahidə edə bilərik. Mövzuların zamandan asılı olaraq dəyişdiyini görə bilərsiniz.

Melodiya: Qars mahnılarının melodik quruluşu adətən özünəməxsusdur. Deyə bilərik ki, Azərbaycandan təsir var, burada miqrantlar öz ata-babalarından melodiyları miras qoyublar. Digər

tərəfdən, Qarapapaqların Türkiyəyə köçündən sonra musiqi terminlərində də bəzi dəyişikliklərin olması Anadolu mədəniyyətinin xüsusiyyətləri ilə sintez olduğunu göstərir. Bağlamanın xarakterik bir alət kimi istifadə edilməsi də Anadolu təsirindən xəbər verir.

Harmoniya və ritm: Qars mahnılarında özünəməxsus harmoniya və ritmdən istifadə edilir. Bu, mahnının xarakterik strukturunu yaradır. Qarsdan olan qarapapaq aşığılarının yaradıcılığına nəzər salsaq, tez-tez ritmik dəyişiklikləri müşahidə edə bilərik. Bu dəyişikliklərin əsasını aşiq ənənəsinin təsiri təşkil edir. Səs diapazonunun məhdud olması hekayətlərin rahatlığı və aşiq ənənəsi çərçivəsində həmsöhbətə arzu olunan mesajın çatdırılmasının vacibliyi ilə bağlıdır.

Ünsiyyət: Aşıqlar adətən tamaşaçılarla ünsiyyətdə olurlar. Qarapapaq aşiq ənənəsində sözlərin mənası və ifadə üsulları mühüm yer tutur. Onlar öz hisslərini ifadə edir və tamaşaçılarla əlaqə saxlayırlar. Hekayənin musiqi və ədəbi formalar vasitəsilə təsirli şəkildə çatdırılması vacibdir.

Qarapapaq aşığıları arasında səs istifadəsi: Qarapapaq aşığılarının, xüsusən Qarsda səs istifadə xüsusiyyətlərini təhlil etdikdə, bölgə musiqi ənənələri və sosial-mədəni xüsusiyyətlər ətrafında istifadə olunan səs çalarlıqlarının fərqli ola biləcəyini görmək olar. Bu, bəzi hallarda sənətçidən asılı olaraq dəyişə bilsə də, bəzi ümumi xüsusiyyətlərə aşağıdakılar daxildir: ifa metodu kimi trellərdən istifadə. Trellər iki notun sürətlə təkrarlanması ilə əmələ gələn ornamentlərdir. Onlar vurğu əlavə etmək və ya melodiyayı zənginləşdirmək üçün istifadə edilə bilər. Vurğulardan da geniş istifadə edirlər.

Qarapapaq aşığılarının ifasında qısa notlardan istifadəni görə bilərsiniz. Qısa notlar notu qısa müddətə dayandırmaq və sonra normal ritmə qayıtmaq hərəkətidir. Bu vasitə vurğu əlavə etmək, ritmi vurğulamaq və ya fərqli bir ritmə keçid üçün istifadə olunur.

Qarapapaq aşiq ənənəsində uzun notlar da geniş yayılmışdır. Uzun səslər müəyyən bir notun uzun müddət saxlanılmasını nəzərdə tutur. Bundan aşığın səsinin dolğunluğunu və ifadəliliyini artırmaq üçün istifadə etmək olar.

Yuxarı registrlərdən istifadə: Aşıqlar Qars mahnılarını oxuyarkən səslərini ifaya hazırlamaq üçün çox vaxt yüksək registrlərdən istifadə edirlər. Onlar proqrama divan, təniz, gözəlləmə və el havası ilə başlayırlar. Bu əsərlər sonra ifa ediləcək mahnılarda improvizə etmək üçün bir növ səs açmağa kömək edir. İmprovizasiya prosesində yüksək notlardan istifadə aşiq ənənəsinin tərkib hissəsidir və yüksək notlarda səsdən məharətlə istifadə etmək məqsədi daşıyır. Aşıqların emosional təsirini artırmaq üçün yüksək notlarda öz səslərindən sərbəst istifadə edə bilmələri vacibdir.

Yerli vurğu və intonasiya: Qars mahnıları oxunarkən lentə alınmış bəzi əsərlərdə Azərbaycan dilinin təsiri hiss olunur. Mədəni qarşılıqlı əlaqənin müəyyən edilməsində yerli vurğu və intonasiyadan düzgün istifadə çox mühüm rol oynayır. Bu, mahnıya əsl canlanma verir.

Adətən sinə səsndən istifadə olunur. Onlar çox asanlıqla öz hekayələrini yüksək registrlərdə ifa edirlər. Aşıqların vokal texnikası Qars mahnılarına orijinallıq və özünəməxsus yerli vurğu verir. Təbii ki, bu üsullar aşığıların ifaçılıq imkanlarına görə dəyişə bilər.

Türk musiqisində forma və janrlar; Türk musiqisini nəzərə alsaq, onun formal quruluşunun iki əsas prinsip üzərində qurulduğunu görərik:

-*Şifahi əsərlər*

-*Instrumental əsərlər*

Türk musiqisinin repertuarından danışsaq, onun böyük hissəsinin şifahi əsərlərdən ibarət olduğunu qeyd etmək olar. Instrumental parçalar isə daha çox rəqs melodiyaqlarıdır.

Bundan əlavə, türk musiqisini iki əsas formaya bölmək olar:

1) *Uzun melodiyaqlar (Uzun havalar)*

2) *Qısa melodiyaqlar (Qırıq havalar)*

Qars bölgəsinin musiqi motivlərini öyrənərkən üç növ musiqi əsərini ayırd etmək olar:

-*Sərbəst ritmik vokal və instrumental melodiyaqlar*

-*Qarışıq ritmik melodiyaqlar*

-*Dəyişməyən ölçü və ritmik quruluşlu melodiyaqlar*

1) Sərbəst melodik vokal və instrumental motivlər: Bölgənin xalq şairləri bəzən öz əsərlərini həm başlanğıcda, həm də ortada müxtəlif yerli alətlərlə vokalın müşayiəti ilə ifa edirlər (quruluşu ifaçıdan asılı olaraq çevik ola bilər). Burada xalq şairinin özünəməxsus yerli musiqi xüsusiyyətlərini

özünəməxsus baxışı, texnikası və yaradıcılığı ilə birləşdirərək orijinal əsər yaratması vacibdir. (Yerli divan bu yanaşmaya misal ola bilər. Not ilə yazılmış yerli divan konkret ölçü olmadan uzun havalı motivdir. Xalq şairinin alətdəki melodiyları və vokalları necə şərh etdiyini görə bilərik).

2) Qarışıq ritmik motivlər: Türk xalq musiqisi qaynaqlarında bu tip quruluş qarışıq motivlər kimi müəyyən edilməsə də, toplanması və təşkili işləri belə bir üslubun varlığını görməyə imkan verir. Qarışıq motivlərdə həm ritmik, həm də sərbəst bölmələrə rast gələ bilərik. “Halay havaları”, “səmahlar”, “bar” melodiylarında iki və ya daha çox ritmik quruluşa rast gələ bilərik, ifaçı isə müəyyən ardıcılıqda qeyri-ritmik dəyişikliklər edərək öz variasiyalarını əlavə edə bilər. Xüsusilə Şərqi Anadolu bölgəsində divanların dizaynında belə strukturları görə bilərik. Qarışıq motivlərin çoxlu notlarına rast gələ bilərik. [1, s. 139].

3) Sabit ölçü və ritmik quruluşa malik motivlər: Qars bölgəsində lentə alınan melodiylar arasında Hüseyini Bilal Ərsara tərəfindən qısa 4/4 ölçüdə “Qürbətdə qoyma məni” mahnısının dəyişməyə məruz qalmadığını görə bilərik. Əsərin melodiyası mütəmadi olaraq təkrarlanır, ölçü dəyişmir.

Türkiyənin Qars şəhərindən olan Azərbaycan əsilli qarapapaq (tərəkəmə) türkü Bilal Ersari adlı xalq aşığı ilə müsahibə aparılıb [4, url. <http://www.turkishmusicportal.org/tr/turk-muzigi-turleri/turk-halk-muzigi-formlar-ve-turler>].

Uzun Havalar: Uzun havalar bizə insanların həyatından nümunələr təqdim edir. Qars aşıqlarına görə, uzun havalar “uzun ömürlü həyat hekayətçiləridir”. Uzun havalarda dəyişikliklər və deyimlər çox yayılmış olsa da, gündəlik həyatda rast gəlinən mövzuları dərinlən araşdırır və emosional, sosial və ya tarixi hekayələri ehtiva edir. Uzun havalar tarixi ifadə gücünün böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi bir forma hesab edilir (Yerli divan uzun hava kimi oxunur. Aşağıdakı qeydləri araşdırsaq görürük ki, heç bir ölçü göstəricisi yoxdur).

Türk xalq musiqisindəki bəzi şifahi əsərlərə nəzər salsaq, onlarda müəyyən ritmik və metrik nümunələrin olmadığını görürük. Bu tip əsərlərdə təfsir ifaçının ixtiyarına verilir. Lakin bu melodiylar öz strukturunda müəyyən ardıcılıq və inkişafa malikdir. Türk xalq musiqisində belə melodiylara “uzun hava” deyirlər.

Ahmet Say uzun havanı belə təsvir edir: “Müəyyən bir ölçüsü olmayan, müəyyən musiqi ardıcılığını ehtiva edən və sərbəst formada ifa olunan sərbəst melodiya növüdür”. O həmçinin qeyd edir ki, uzun havalar çox vaxt kədərli, hüznü şəkilə ifa olunur. Bundan əlavə, uzun havaların Anadolunun müxtəlif bölgələrində fərqli adlara sahib olduğunu qeyd edir. Anadolunun müxtəlif yerlərində onlara “Maya, Bozlaş, Xoynat” deyirlər.

Ahmet Sayın sözlərinə görə, Anadolunun müxtəlif yerlərində müxtəlif adlar verilən uzun havaları belə izah etmək olar: “Maya: Hüseyini məqamında eyniadlı poetik forma əsasında ifa edilən uzun havalardır. Bozlaşlar tipik uzun havalardır, Orta Anadoluda geniş yayılmışdır. Xoynat çox mənalı mətnlər əsasında ifa olunan, sərt ritmsiz melodiylardır”. [3, s.267].

Türkiyə’də yaygın olan bir neçə uzun hava növü var:

Xoynatlar: Cinaslı manilərlə oxunan uzun hava növüdür. Sivas’dan başlayaraq Şərqi Anadolu, Cənubi-Şərqi Anadolu və Kerkük kimi bölgələrdə yayındır.

***Mayalar:* Türk Xalq Musiqisinin ən yaygın uzun hava növlərindəndir və əsasən hər yörede tapılır. Ümumiyyətlə, Şərqi və Cənubi-Şərqi Anadolu bölgələrində sıx rast gəlinir. Mayalar, doğəl və sosial hadisələri mövzu edinir.**

***Bozlaşlar:* Fəryad etmək, çığlık atmaq mənasına gəlir. Orta Anadolu və Orta Toroslar da, xüsusən də Maraş, Antep kimi illərdə yaygın şəkildə oxunur. Bozlaşlar, insanın fəryadını və çığlığını yaddaşda saxlayan musiqi terminidir.**

Divanlar: Əruz və ya heca vəznü ilə oxunan uzun hava növlərindəndir. Ritmik bir giriş sazından sonra vokal hissə gəlir və sonra ritmik “aranağme” (hissələr arası ifa olunan instrumental musiqi) səslənir. Divanlar, Anadolu’nun müxtəlif bölgələrində icra olunur, lakin xüsusən Orta və Şərqi Anadolu’da sıx rast gəlinir.

Ağıtlar: Doğəl hadisələrlə və şəxsi ürək sıxıcı hallarla bağlı olaraq dərin izlər qoyan uzun hava növlərindəndir. Yerli xüsusiyyətə malik olan ağıtların musiqi xarakteri adətən emosional təsirli olur.

Doğə Anadolu bölgəsində, xüsusən də Qars bölgəsində, uzun havadan geniş istifadə edildiyini deyə bilərik.

Bu təriflərə əsaslanaraq, uzun havaların xüsusiyyətlərini qısaca belə təsvir etmək olar:

-Onların müəyyən bir ölçüsü yoxdur və sərbəst formada ifa olunur.

-Ritm baxımından sərbəst olsalar da, müəyyən naxışlara uyğun ifa olunan musiqi ardıcılığı, melodiyları, gedişləri var.

-Bəziləri vokal, digərləri instrumental ifa edilə bilər.

-Uzun havaların əvvəlində, ortasında və ya sonunda (aşığın istəyindən asılı olaraq) “oh, of, aman, vah, vay” sözlərinə tez-tez rast gəlinir. Bu, Qars bölgəsində rast gəlinən bir çox uzun havalara xasdır.

-Uzun havaların məzmunu adətən aşıq, tarixi mövzulardan, cari hadisələrdən, ictimai məsələlərdən və s. dən bəhs edir. Onlar müxtəlif rəvayətləri ehtiva edə bilər. Xalq şairləri öz dövrünün hadisələrini əks etdirməyə çalışırlar. Bundan əlavə, əsər dinləyicilərə dərin rəvayətlərə qərq olmaq imkanı verir. Qarapapaq mədəniyyətində mühüm rol oynayan Uzun Havalar öz hekayə və dəyərlərinin nəsil-dən-nəslə ötürülməsində mühüm əhəmiyyətə malikdir. Üstəlik, uzun havalar tarixi hekayələrin, duyğusal təcrübələrin çatdırılmasında mühüm rol oynayır. Qarapapaq mədəniyyətinin, etnik kimliyinin və mədəni əlaqələrinin bu üsullarla qorunduğunu görə bilərik. Uzun havalar Qars bölgəsində ifa olunan musiqi əsərlərinin növlərindən biridir.

Qırıq Havalar: Qırıq havalar, tədqiqatçı Ahmet Saya görə, xalq rəqslərini və mahnılarını müşayiət edən xüsusi ritm və ölçüyə malik olan vokal və ya instrumental musiqi əsərlərinin ümumi adıdır. Qırıq havalara türk nəğmələrində, deyimlərdə, səmahlarda, ilaxiyalarda, zeybələrdə, qoşmalarda, igidləmələrdə, gözəlləmələrdə, daşlamalarda, laylalarda rast gəlinir. Əslində, istər vokal, istərsə də instrumental əsərləri nəzərə alsaq, uzun havalar demək olar ki, bütün janrlarda müəyyən ritm və ölçü ilə istifadə olunur.

Qırıq havalar, Anadolu musiqi irsində əhəmiyyətli bir yerə malik olan və geniş bir spektrumda çeşitlənən musiqi janrıdır. Həm mətnli ifadələri, həm də mətnsiz musiqi nümunələrini əhatə edir. Ümumiyyətlə bu janrlara müəyyən bir regiona, çalındığı mühitə və ya məqsədə görə müxtəlif adlar verilir. Bu janrlardan bəziləri:

Deyişlər: Anadolu'nun müxtəlif bölgələrində istifadə olunan deyişlər adətən mətnli musiqi nümunələrini ifadə etmək üçün istifadə olunan bir termin olaraq bilinir. Xüsusilə Alevi mədəniyyətində çox sıx rast gəlinir.

Halaylar: Adətən çox hissəli olan və çox zaman bir oyunla birləşdirilərək icra edilən ritmik nümunələrdir. Qərbdəki süita formasında olduğu kimi, bölmələr bir-birinə bağlanaraq sürətlənir.

Barlar: Şərq Anadolu'dan başlayıb Qara dənizə qədər uzanan bir bölgədə çalınan və ifadə olunan nümunələrdir.

Zeybeklər: Ümumiyyətlə Ege və Akdeniz bölgələrində yayılmış oyunlu musiqi nümunələridir.

Horonlar: Xüsusilə Şərqi Qara dəniz bölgəsində ifa olunan sürətli xarakterli oyunlar, kamança adətən horonlara müşayiət edən musiqi nümunələri olaraq bilinir, lakin zaman zaman davul, zurna, qaval və tulumdan istifadə olunur.

Hər biri, Anadolu'nun müxtəlif coğrafi və mədəni fərqlərindən və mirasından bəslənən bu musiqi janrları, Kırık Havalar'ın geniş spektrumunu təşkil edir.

Aşağıda, Ensar Şahbazoğlu'na məxsus “Təcnis” və “Yerli Divan” adlı iki fərqli əsərin nümunə olaraq göstərildiyi qeyd edilir. “Təcnis”, qırıq hava janrında bir əsər olduğu halda, “Yerli Divan” uzun havalar kateqoriyasına nümunə olaraq göstərilə bilər (bu əsərlər daha əvvəl nota alınmayıb, iddiaçı və Ünal Öztörün adlı bağlama müəllimi tərəfindən təqdim edilmişdir). Kırık havaların yuxarıda da qeyd olunduğu kimi ən əsas xüsusiyyəti bundan ibarətdir ki, onlar müəyyən ölçüyə malikdirlər. Səsləndirilən türkülər və zeybek kimi janrlar da qırıq havaya nümunə olaraq göstərilə bilər. Ensar Şahbazoğlu'nun “Təcnis” adlı əsəri, qırıq hava janrının tipik xüsusiyyətlərini əks etdirir. Qırıq havalar əsasən ölçü daxilində yazılır. Bunun nümunəsi aşağıda verilmişdir (nümunə 1).

Türkiyənin xalq rəqslərində musiqi və türkülər, adətən “qırıq hava” adı altında ifadə olunan bir musiqi tərzilə təsvir edilir.

Qarapapaqlara məxsus bir əsərin nota alınmış variantı aşağıda göstərilmişdir (nümunə 2,3).

Uzun hava nümunəsi olaraq “yerli Divan”

Nümunə 1.

Qırıq hava nümunəsi olaraq təcnis:

Ara saz....

Yar yar yar ga ri he sa bı mı

6 he sap la dım top la dım. ço ğu git ti ö mür bit ti azı kal dı.

10 serbest mey belanı he sa

14 bı mı top la dım top la dım ço ğu git ti ö mür bit ti az kal dı

- Aşağıdakı uzun havanın birinci səhifəsində qeyd olunduğu kimi, uzun havanın ölçüsü yoxdur. Yerli divan adlı əsərin qarşısında “Sərbəst” şəklində bir ifadə yer alır ki, bu, xalq ozanının istəyinə görə dəyişə biləcəyini ifadə edir. Uzun hava kimi səsləndirilən yerli divan əsərinin ikinci sırasında fermata işarəsini görmək mümkündür. Fermata ilə birlikdə səs bəzəklərinin də olduğu aydındır. Uzun havaların ən önəmli xüsusiyyətlərindən biri də əsərin tamamilə xalq ozanının zövqü və istəyindən asılı olaraq ifa edilməsidir.

Uzun havalar Azərbaycandan köç edən Qarapapaq etnik qrupunun xalq musiqisinin əsas elementlərindən biridir. Bu musiqi janrı, xalq ozanlarının ifasında xüsusi yer tutur və hər bir ifaçının özünə məxsus üslubu ilə səsləndirilir. Uzun havanın sərbəst olması, onun ifasında yaradıcılıq azadlığının olmasını təmin edir. Yəni, hər bir ozan uzun havanı öz istədiyi tərzdə və duyğularına uyğun olaraq ifa edə bilər. Bu da uzun havanın dinamikliyini və müxtəlifliyini artırır.

Fermata işarəsi və səs bəzəkləri, uzun havanın melodik quruluşunu zənginləşdirən elementlərdir. Bu işarələr və bəzəklər, ifa zamanı musiqinin daha təsirli və emosional olmasına kömək edir. Xalq ozanlarının bəzək və işarələrlə zənginləşdirdikləri uzun havalar, dinləyiciyə daha dərin bir musiqi təcrübəsi yaşadır.

Nümunə 2.

Yerli Divanı (Uzun Hava)

Sərbəst

Saz

- Yerli divan əsərində (nümunə 3) tez-tez “eman-eman” və ya “Aman-Aman” ifadələrini görmək mümkündür. Xüsusən də, bu ifadə əsərin gedişatında daha çox təkrarlanır. “Aman-Aman” sözlərinin təkrarı, yeni bir məzmun və fikrə keçid məsələsində bir körpü vəzifəsi görür. Bu da uzun havanın xüsusiyyətlərindən biridir. Bu xüsusiyyətlər uzun havanın müstəqil bir janr olaraq təqdim edilməsində və onun musiqi dilinin anlaşılmasında əhəmiyyətli bir rol oynayır.

Nümunə 3. Əsər Qars Qarapapaq xalq şairi Ensar Şahbazoğluna məxsusdur.
[5, Ensar Şahbazoğlu].

The image shows a musical score in G major (one sharp) and 2/4 time. It consists of four staves of music. The first two staves contain the lyrics 'man a man a man a man a'. The third and fourth staves contain the lyrics 'it ti ler bir ke na ra mert ye ri ni'. The music features a mix of eighth and sixteenth notes, with some triplets and slurs. The lyrics are written below the notes, with horizontal lines indicating the pitch contour.

-Yerli divan uzun havasının məqamı: yerli divan əsərində məqam dəyişikliklərini müşahidə etmək mümkündür. si bemol² və re bemol kimi alterasiya işarələri mövcuddur. Başlangıçdakı saba məqamına bənzəyərək görünərsə də, sonradan müxtəlif məqamlara keçidlər edildiyi müşahidə olunur. Xüsusilə 3-cü nümunədə verilmiş səs sıralarında natural re notuna rastlamaq mümkündür. Bu natural re notu, hüseyni məqamı təsiri ilə əsərə hüseyni məqamı hissi verir. Əsəri tədqiq edərkən saba məqamı ilə hüseyni məqamının birləşdiyi deyilə bilər.

Nəticələr

- Qars qarapapaq aşığına aid regional ədəbi formalar vardır. Onların ifa etdiyi hər bir əsərin müəyyən heca ölçüləri və özünəməxsus mövzuları var.

- Qars bölgəsi aşığı uzun hava və qırıq havadan istifadə edirlər. Uzun havanın xüsusiyyəti onun konkret ölçüsünün olmamasındadır.

-Uzun havaların əvvəlində, ortasında və ya sonunda (aşığın ifasından asılı olaraq) “oh, of, aman, vah, vay” sözlərinə tez-tez rast gəlinir. Bu, Qars bölgəsində ifa edilən bir çox uzun havalara xasdır.

-Qars mahnıları oxunarkən lentə alınmış bəzi əsərlərdə Azərbaycan dilinin təsiri hiss olunur. Azərbaycandan Qars bölgəsinə köç edən qarapapaq aşığılarının mədəni qarşılıqlı əlaqənin müəyyən edilməsində yerli vurğu və intonasiyadan düzgün istifadəsi çox mühüm rol oynayır. Bu, mahnıya əsl canlanma verir.

-Adətən sinə səsindən istifadə olunur. Onlar öz hekayələrini müəyyən yüksəklikdə ifa etməkdə rahatdırlar. Aşıqların vokal texnikası Qars mahnılarına orijinallıq və özünəməxsusluq verir. Təbii ki, bu üsullar aşığıların ifaçılıq imkanlarından asılı olaraq dəyişə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Emnalar, A. Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı / A. Emnalar. – İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, – 1998. – 940 s.
2. Kemaloğlu, Muhammet. “Terekeme-Karapapak Türkleri Yerleşim Alanları” // Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi. – Bursa, 2012. Sayı 1/3, – s. 55-81.
3. Say, Ahmet. Müzik Ansiklopedisi / A. Say. – Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, – 2010. – 267 s.
4. Türk Halk Müziği Formları ve Türleri // Turkish Music Portal. – URL: <http://www.turkishmusicportal.org/tr/turk-muzigi-turleri/turk-halk-muzigi-formlar-ve-turler> (Tarih belirtilmemiş).
5. Kars Aşıqları; Ensar Şahbazoğlu

**Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının doktorantı
E-mail:hulya.kudret.1993@gmail.com*

Hulya Kudret

MUSICAL EXPRESSIVE MEANS AND PERFORMANCE METHODS OF THE KARAPAPAK ETHNIC GROUPS

This article explores the musical expressive means and performance methods of the Karapapak ethnic groups of immigrants from Azerbaijan to the Kars region of Turkey, a small people known as the Karapapak. Research methods such as individual interviews with Karapapak folk poets and recording of their performances stand out among qualitative research methods.

These interviews and recordings provide detailed information about the musical merits, repertoire, performance styles, and views of folk poets. In addition, the recording and translation of music and performances in the Kars region is an important source of information for the study.

Traditional music genres widespread in various regions of Turkey, such as “uzunhava” and “qırık hava”, are the main focus of the study. Comparative analyzes were carried out in order to understand the place and structure of these musical genres in the Karapapak culture.

The data obtained were used for a detailed analysis of the work of Karapapak folk poets. This analysis highlights musical elements such as melody, rhythm, and text structure of the works. This allowed for a deeper understanding of the main features of Karapapak music, the general characteristics of the repertoire and its place in the Turkish folk musical tradition.

This research approach represents a broad scope for understanding the musical means of expression and performance forms of Karapapak folk poets. This study makes a significant contribution to the study and awareness of Karapapak music with the aim of enriching cultural and musical diversity.

Keywords: *Karapapaks, folk poets, uzunhava, qırık hava, migration*

Хюля Кудрет

МУЗЫКАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА ВЫРАЗИТЕЛЬНОСТИ И МЕТОДЫ ИСПОЛНИТЕЛЬСТВА КАРАПАПАКСКИХ ЭТНИЧЕСКИХ ГРУП

В этой статье исследуются музыкальные выразительные средства и методы исполнительства карапапакских этнических групп переселенцев из азербайджана в регион Карс Турции малочисленного народа, известного как карапапаки. Исследовательские методы, такие как индивидуальные интервью с карапапакскими народными поэтами и запись их выступлений, выделяются среди качественных исследовательских методов.

Эти интервью и записи предоставляют подробную информацию о музыкальных достоинствах, репертуаре, стилях исполнения и взглядах на музыку народных поэтов. Кроме того, запись и перевод нот и исполнений в регионе Карса является важным источником информации для исследования.

Традиционные музыкальные жанры, широко распространенные в различных регионах Турции, такие как “uzunhava” и “qırık hava”, являются основным объектом исследования. Сравнительные анализы проводились с целью понять место и структуру этих музыкальных жанров в культуре карапапаков.

Полученные данные использовались для подробного анализа творчества карапапакских народных поэтов. В этом анализе освещаются такие музыкальные элементы, как мелодия, ритм, структура текста произведений. Это позволило более глубоко понять основные особенности

карапапакской музыки, общие характеристики репертуара и ее место в турецкой народной музыкальной традиции.

Этот исследовательский подход представляет собой широкий охват к пониманию музыкальных средств выразительности и форм исполнения карапапакских народных поэтов. Это исследование вносит значительный вклад в изучение и осознание карапапакской музыки с целью обогащения культурного и музыкального разнообразия.

Ключевые слова: *карапапаки, ашыглар, узун хава, кырык хав, миграция*

Sənətsünaslıq elmləri doktoru İnara Məhərrəmovə tərəfindən təqdim edilmişdir

İlk daxilolma tarixi: 27.04.2024

Son daxilolma tarixi: 18.05.2024